

O (LIBERÁLNO)M) FAŠIZME ALEBO KOMUNIKAČNÁ MANIPULÁCIA SLOVENSKÝCH POLITIKOV¹

JAROSLAVA RUSINKOVÁ

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Slovensko

RUSINKOVÁ, Jaroslava: On (liberal) fascism, or Slovak politicians' communicative manipulation. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2025, Vol. 76, No. 3, pp. 711–724.

Abstract: Political communication is one of the socially relevant forms of public communication. Political style is characterized by being strategic and success-oriented (the goal is to influence public opinion or create a certain ideological climate). However, by engaging in the disinformation discourse, persuasion is marked by an increased degree of communicative manipulation. A manipulative communication style is characterized by a specific instrumentalization of language. The analysis of communication style focuses on the development of the topic of so-called “liberal fascism,” which, as a term, is the target of public criticism. The effectiveness of political communication is ensured by the overall stylistic shaping of texts, meaning that attention is primarily focused on the ways of presenting the speech and creating suitable (interpretative) conditions for achieving a certain effect. The aim of this paper was to analyse the methods of manipulation in political communication, which are developed in all of its aspects, i.e. at the level of the content, at the level of self-presentation, at the level of relationship and at the level of appeal.

Keywords: liberal fascism, manipulation, style, disinformation, political communication

ÚVOD

Politická komunikácia je jedným zo sociálne relevantných spôsobov verejnej komunikácie, preto zaujíma centrálné postavenie v teóriách rôznych vedeckých disciplín vrátane jazykovedy. V súčasnosti sa venuje pozornosť aj tomu aspektu politickej komunikácie, ktorý súvisí s jej zapojením do negatívnych sociálnych činností, akou je napr. dezinformačná jazyková komunikácia (Newman – Conrad eds. 2024). Zapojenie politikov do dezinformačných diskurzov má vplyv na jazyk, resp. komunikačný štýl. Politická komunikácia sa bezpríznakovo vyznačuje tým, že je strategická, orientovaná na úspešnosť (cieľom je ovplyvňovanie verejnej mienky a získavanie alebo udržiavanie moci), preto možno povedať, že je zo svojej podstaty persuazívna. Zapojením sa do dezinformačného diskurzu sa však persúázia vyznačuje zvýšenou mierou komunikačnej manipulácie. Manipulatívny komunikačný štýl sa vyznačuje špecifickou inštrumentalizáciou (zneužívaním) jazyka, čo sa stáva pred-

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-22-0370.

metom kritiky verejných autorít, či už mediálnych alebo vedeckých. Kritika takého zneužívania jazyka sa však obmedzuje len na jeho formálno-významovú stránku, pričom sa zotrváva v rovine konštatácií, že „Slová strácajú svoj význam“. Kým sa však odborníci sporia o „pravé“ významy slov, politici, zameriavajúc pozornosť na to, čo chce potenciálny volič počuť, úspešne instrumentalizujú rôzne jazykové prostriedky v záujme mocenských bojov.

Cieľom príspevku je na príklade tematizovania tzv. (liberálneho) fašizmu vo vybraných komunikátoch politikov poukázať na to, v čom sa mýli verejná kritika zneužívania jazyka a aké manipulatívne spôsoby (stratégie) politici uplatňujú vo verejnej komunikácii.

1. POLITICKÁ KOMUNIKÁCIA A KOMUNIKAČNÁ MANIPULÁCIA

Zdôrazňovaním komunikačného aspektu manipulácie sa do popredia dostáva pragmatický prístup k jazyku. Jazyk sa instrumentalizuje ako súčasť komunikačnej činnosti, ktorá je zase zasadená do kontextu širších sociálnych činností. Komunikačná manipulácia (ako ktorýkoľvek iný spôsob komunikácie) má teda potenciálne sociálny význam v zmysle formovania sociálnych vzťahov (napr. diskriminácia či tzv. polarizácia spoločnosti).

Komunikácia (ak sa na ňu dívame z hľadiska teórie informácie) sa realizuje ako proces odovzdávania a (re)interpretácie informácie smerujúci od expedienta k recipientovi (a naopak), pričom na daný proces možno nahliadať ako na štvoraspektový jav, tzn. že zahŕňa sebaaprezenčný, vecno-obsahový, vzťahový a apelový aspekt (Dolník 2013). Na politickú komunikáciu pritom treba nahliadať cez vlastnosť operatívnosti (vlastnosť, ktorú F. Miko – 1970 – vymedzuje v opozícii k ikonickosti), najmä pokiaľ ide o manipulatívny spôsob komunikácie, keďže „(O)peratívnosť výrazu stimulujú také prostriedky jazyka, ktoré človek v reči používa na to, aby prostredníctvom svojich výpovedí menil vzťah iných ľudí k sebe a k svetu, aby ovplyvňoval postoje iných, prípadne ich jazykové a nejazykové správanie“ (Pavlovič 2011, s. 19).

Komunikačná manipulácia sa v najširšom slova zmysle vykladá ako „účelové pôsobenie na ľudí s cieľom skryto ich ovplyvňovať a ovládať, najmä prostredníctvom médií, reklamy, propagandy a pod.“² V niektorých prácach (Odaloš a kol. 2017) sa manipulácia rozlišuje vo vzťahu k persúázii, pričom autorstvo stavia na diferenciácii v rovine argumentácie. Persuázia je podľa chápania v týchto prácach založená na vecných argumentoch, manipulácia, naopak, na neadekvátnej argumentácii. S týmto rozlišovaním sa nestotožňujem, keďže manipulácia nie je len vecou (neadekvátneho) obsahu či účinku, ale komunikačného aktu ako celku. Rom Harré odli-

² Porov. heslo **manipulácia**. In: *Slovník súčasného slovenského jazyka M – N* (2015). Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=manipul%C3%A1cia&s=exact&c=O786&cs=&d=sss#>

šuje manipuláciu od persuázie z hľadiska úžitku, ktorý je (na rozdiel od persuázie) len jednostranný a poslucháč nevie, že je hovoriacim ovplyvňovaný (Harré 1985, s. 127). J. Habermas označuje manipuláciu ako latentnú strategickú interakciu, v ktorej „klame minimálne jeden z účastníkov druhého alebo druhých v tom, že zdanlivo akceptované podmienky komunikatívneho konania v skutočnosti nespĺňa“ (Habermas 2011, s. 579). Skrátene toto skryté strategické konanie označuje aj ako „vedomé klamanie“ (ibid., s. 492).³ Komunikačná manipulácia je zameraná na príjemcu (je operatívna), jej základom je teda komunikatívne konanie, tzn. že sa prejavuje vo všetkých spomenutých aspektoch komunikácie, v rovine sebaaprezentácie, vecného obsahu, vzťahu aj apelu, a tak by mala byť aj analyzovaná.⁴

Materiál nasledujúcej interpretácie tvoria vybrané politické komunikáty (ako prototypové prípady komunikačnej manipulácie), ktorých spoločným základom je rôzne rozvíjaná téma (liberálneho) fašizmu. Analyzovaná je pritom štylistická stránka komunikátov.

Základným, prototypovým spôsobom realizácie politickej komunikácie je rečnícky štýl (tradične vydeľovaný ako sekundárny či lomený štýl – Mistrík 1985, Pav-

³ Iným prípadom skrytého strategického konania je systematicky deformovaná komunikácia (systematically distorted communication), resp. pseudokomunikácia, ktorú J. Habermas a ďalší autori vysvetľujú ako základ dezinformačnej komunikácie (napr. falošných správ). V našom príspevku sa však nezaobráme dezinformačnou komunikáciou osebe, ale politickou komunikáciou, ktorá manipulatívnym spôsobom instrumentalizuje prvky dezinformačnej komunikácie, čím dochádza k ich prelínaniu.

⁴ V súvislosti s mediálno-politickou manipuláciou dávam do pozornosti štúdiu *Nové výzvy v štylistike mediálneho komunikátu digitálnej éry. Téma koronavírusu vo verejných interakciách Slovákov* (Orgoňová – Kazharnovich 2020, s. 177 – 196), v ktorom autorky (na príklade analýzy videozáznamu predsedu Ľudovej strany Naše Slovensko Mariana Kotlebu s názvom *Koronavírus ako zámienka na zotročenie ľudí*) zdôrazňujú niekoľko atribútov falošných správ, napr. názov komunikátu obsahuje výrazy pôsobiace ako „lákadlá“ priťahujúce pozornosť, ďalej sebaaprezentácia autora vytvára obraz sprostredkovateľa tajnej informácie, kamuflovanie argumentačnej expanzie prejavu, ako aj maskovanie persuzívnej povahy textu, absencia konkrétnych mien, názvov organizácií a miest, tendenčný výber zdrojov a citácií, antagonistické prezentovanie situácie, prognóza výlučne negatívnych scenárov vývoja udalostí, expresívny spôsob vyjadrovania a pod.

Otázna je však pozícia, ktorú autorky prisudzujú prijímateľom textov, ktorých charakterizujú ako bežných, technickým komfortom pasivizovaných používateľov internetu digitálnej éry 21. storočia (ibid., s. 190). Problémom totiž nemusí byť ich pasivita, pretože jazyková komunikácia (nielen dezinformácií) je komunikáciou zahŕňajúcou aktívnych participantov na oboch stranách komunikačného kanálu, pričom významnú úlohu zohráva aktívne vyhľadávanie informácií v súlade s vlastným kognitívnym, hodnotovým, ideologickým a i. svetom. Dôležité je však to, že šírenie falošných správ v súčasnosti nie je doménou len masmédií. V digitálnej ére do komunikačného procesu vstupujú rôzne typy účastníkov (na strane autorov môžu byť nielen novinári, ale aj politici, politológovia, umelci, influenceri, aktivisti a i.), pričom vďaka technologickým možnostiam možno skúmať nielen produkovaný text, ale aj spôsoby, akými sú texty prijímané a interpretované recipientmi (prostredníctvom internetových diskusií a komentárov), čím sa kedysi jednostranná komunikácia stáva interaktívnou v pravom zmysle slova, tzn. že sa vyznačuje dialogickosťou (porov. výklad o médiareči in: Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich 2023, s. 111 – 121).

lovič 2011).⁵ Rečnícky štýl má blízko k publicistickému štýlu, čo spôsobuje prelínanie výrazových vlastností oboch štýlov (Pavlovič 2011, s. 148), avšak uplatnenie nachádza aj v iných oblastiach, napr. v odborných textoch, reklame či vo sfére umeleckej literatúry (Hoffmannová 1997). Rečnícky štýl má obrovský význam v politickej komunikácii a uplatňuje sa v rôznych typoch (hovorených) prejavov realizovaných pred publikom (teda nesprostredkovaných) alebo realizovaných prostredníctvom rôznych typov médií, napr.⁶ agitačný prejav,⁷ politická diskusia,⁸ vlog.⁹ Iným spôsobom komunikácie sú písané texty (napr. na webových stránkach politických strán), ktoré slúžia na prezentovanie politickej osobnosti, strany, volebného programu, ale slúžia aj na vyjadrovanie sa k aktuálnym politickým otázkam.¹⁰ Aj písané politické komunikáty obsahujú prvky rečníckeho štýlu (sú zamerané na persuáziu), hoci nejde o hovorený prejav, napr. príspevky na sociálnych sieťach,¹¹ či blogy na stránkach tzv. alternatívnych médií.¹²

Zhrňujúco povedané, politická komunikácia sa realizuje primárne v rétorickom štýle, pričom využíva rôzne prostriedky (médiá) na šírenie komunikátov. Pod vplyvom súčasných zmien komunikácie politikov s potenciálnymi voličmi sa mení aj ich vzťah, ktorý je oveľa bezprostrednejší a intenzívnejší než kedykoľvek v histórii a umožňuje lepšiu manipuláciu zameranú na ovplyvňovanie vedomia publika.

2. KOMUNIKAČNÁ MANIPULÁCIA SLOVENSKÝCH POLITIKOV

Používanie slovného spojenia *liberálny fašizmus* nie je bezpríznakové. Na základe porovnania jeho frekvencie v korpusových zdrojoch je zrejmé, že ho možno používať na odhaľovanie istých prototypových diskurzov. V *Slovenskom národnom korpuse*¹³ (obsahujúcom 1,6 mld. tokenov) sa uvedený výraz a jeho odvodeniny či

⁵ Rečnícky štýl je len jedným spôsobom realizácie politickej komunikácie a je v komplementárnom vzťahu k politickému štýlu rozvíjanom v politickej komunikačnej sfére (porov. Mergeš – Bočák 2023, s. 176 – 186).

⁶ S ohľadom na obmedzený rozsah článku neuvádzam plné znenia ani úryvky analyzovaných textov.

⁷ Prepis videa vychádza z publikovaného úryvku prejavu L. Blahu. Dostupné na: https://www.mojevideo.sk/video/3cdbe/blaha_o_liberalnom_fasizme.html

⁸ Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=nwWA8WysfnI>

⁹ Dostupné na: <https://www.dennik-republika.sk/milan-mazurek-republika-vlada-ide-vypinat-ne-pohodlne-weby-a-opozicne-stranky/>

<https://fb.watch/wMPXvFjA1t/>

¹⁰ Dostupné na: <https://www.sns.sk/dalsi-atentat-len-potvrduje-ze-liberalizmus-je-reinkarnovany-fasizmus/>

¹¹ Dostupné na: <https://davdva.sk/blaha-celi-dalsim-utokom-slnieckarov-za-fotku-s-uhrikom-odpoveda-fotku-mam-aj-s-prockom-preco-by-mala-fotka-dokazovat-spolupracu-ako-fasisti-sa-spravaju-prave-liberali/>

¹² Dostupné na: <https://www.extraplus.sk/clanok/blaha-liberali-sa-spravaju-ako-fasisti>

¹³ Verzia prim-10.0-public-sane. Dostupné na: https://bonito-dev.korpus.sk/run.cgi/first_form?

príbuzné (synonymné) varianty vyskytujú len v jednotkách: *liberálny fašizmus* (8x), *liberálny fašista* (6x), *liberálny extrémizmus* (7x), *liberálny extrémista* (2x), *liberálna totalita* (1x). Avšak v špecializovanom korpuse *JAKOD 0.1*¹⁴ (obsahujúcom 53,5 mil. tokenov) sa uvedené slovné spojenia vyskytujú oveľa frekventovanejšie: *liberálny fašizmus* (30x), *liberálny fašista* (35x), *liberálny extrémizmus* (17x), *liberálny extrémista* (30x), *liberálna totalita* (3x), *liberálna diktatúra* (3x).¹⁵ Ukazuje sa, že používanie istých jazykových jednotiek môže byť súčasťou istých typov diskurzov, a môžu tak slúžiť ako orientačné body pri identifikácii typu komunikátu, média či dokonca autora, tzn. že sú charakteristickým prvkom realizácie istých (spoločensky relevantných) spôsobov komunikačnej činnosti (štýlu).

Sociálny význam uvedených jazykových prostriedkov zvyrazňuje aj to, že sa stávajú terčom kritiky zo strany mediálnych či vedeckých autorít. Kritika sa pritom nesie v duchu výroku „Slová strácajú svoj význam.“,¹⁶ dokonca sa hovorí o „unášaní jazyka“.¹⁷ Je samozrejme veľmi jednoduché poukazovať na nezmyselnosť uplatňovania niektorých jazykových výrazov, spozorovať ich môže aj nelingvista.¹⁸ Kým sa však sporíme o význam toho-ktorého slovného spojenia, používanie (hoci aj nepresných) výrazov rozširuje svoje hranice a presahuje do slovníka politikov, ktorí majú zmysel pre odhaľovanie toho, čo chce vybrané publikum počuť.¹⁹ Výber jazykových prostriedkov a spôsob komunikácie je zároveň aj výberom publika, na ktoré chce politik pôsobiť.

2.1 Manipulácia v rovine vecného obsahu

Táto manipulácia spočíva v pragmatickom uplatňovaní jazykového významu, ktorý je podriadený zmyslu komunikácie, t. j. porozumeniu. V procese komunikácie sa jazykové významy usúvzťažňujú na základe princípu ekvivalencie (Dolník 2013). Východiskový pojem *fašista* je pritom v uvedených textoch ekvivalentný s výrazmi *diktatúra*, *totalita* a tak sa s ním narába aj v spojení s prívlastkom *liberálny* (*totalitná fašistická vláda* – *liberálna diktatúra*). Ukazuje sa, že problém nespočíva (v zámernom alebo nezámernom) únose významov slov, ale v tom, že niektoré slová sa jednoducho

¹⁴ V súčasnosti dostupný len pre riešiteľov APVV projektu Jazykovokomunikačné aspekty dezinformácií.

¹⁵ Korpus *JAKOD 0.1* vznikol na základe zoznamu stránok s neserióznym, klamlivým, podvodným, konšpiračným alebo propagandistickým obsahom. Dostupné na: <https://konspiratori.sk/>.

¹⁶ „v ústach týchto ľudí stráca naša jazyková zvyklosť a naša generácie trvajúca dohoda o význame slov akýkoľvek zmysel.“ (Havran 2021). Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/22757210/jazykmusime-chronit-pred-blahom-tarabom-harabinom.html>.

¹⁷ Diskurz o unášaní jazyka potvrdzuje fakt, že vznikol špecializovaný *Slovník odcudzených slov* (Európska komisia 2024).

¹⁸ Ftáčková, Nicollete 2022; Dostupné na: <https://www.ta3.com/clanok/248095/liberalny-fasista-je-nezmysel-politologicka-malova-vysvetlila-co-znamenata-extremista-ci-radikal>.

¹⁹ Kysel, Tomáš 2019; Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/730630/preco-je-uplny-nezmysel-ked-vam-blaha-ci-harabin-nadavaju-do-liberalnych-fasistov/>.

vyznačujú dostatočnou sémantickou vágnosťou, ktorá umožňuje odvodzovať rôzne ďalšie, nepresné (dokonca aj významovo protichodné) slová či slovné spojenia.

Nie náhodou sa ako základ zneužívania jazyka považuje práve sémantická neurčitosť, vágnosť (Krupa 2000), pričom v kontexte komunikácie zohráva veľkú úlohu významová príbuznosť (synonymia) slov s inými výrazmi: „synonymá môžu byť zoradené do synonymickej reťaze, kde sa významový posun čoraz výraznejšie prejavuje so vzrastajúcou vzdialenosťou dvoch článkov reťaze. Napríklad: *silná osobnosť* – *panovačný človek* – *samovládca* – *diktátor* – *tyran* – *sadista* – *Hitler*, alebo *zbožný človek* – *sviečková baba* – *bigotný človek* – *fundamentalista* – *fanatik*. (...) Hovoriaci si vyberá to-ktoré ohnisko synonymickej reťaze v zhode so zámermi, ktoré sleduje pri komunikovaní.“ (Krupa 2000, s. 11).

Autori analyzovaných prejavov kladú dôraz raz na výraz *fašizmus*, inokedy na výraz *liberálny*, preto sa „synonymické reťaze“ v textoch môžu rôzne rozvíjať, napr.:

1. *Dneska tu máme liberálny fašizmus a musíme ho poraziť! – začnime s vysťahovaním novodobých fašistov!*
2. *Liberálny fašizmus je vtedy, keď sa snažíte pod rúskom liberalizmu nejakým spôsobom oslabovať ľudské- ľudské práva – a takto môžeme hovoriť, že liberálna diktatúra, to bude stále to isté slovo, ktoré platí*
3. *Priatelja, to, čo predvádza táto totalitná fašistická vláda je jednoducho nový extrém. – Takto začínajú totalitné režimy.*
4. *Takto vyzierajú liberálnofašistické praktiky v praxi. – Cirkev, rodina a národ sú hlavnými cieľmi týchto liberálnych aktivistov – hlavne nech do budúcnosti robia tak, ako si liberálni fašisti želajú – fašistická mediálna pliaga*
5. *KEĎ SA AKO FAŠISTI V SKUTOČNOSTI SPRÁVAJÚ LIBERÁLI – Bežní pracujúci ľudia sú ďaleko viac znechutení z týchto liberálnych fašistov než z Kotlebovcov – Nepovažujú ich za fašistov, pretože ďaleko viac fašizmu cítia od liberálnych slniečok, ktoré sú agresívnejšie, nenávisťnejšie a netolerantnejšie ako LS NS.*

Fašizmus potom v istom type komunikátov nadobúda konotatívny význam ‘diktatúra’, ‘totalita’ a vyznačuje sa vlastnosťami ‘agresívny, netolerantný’ a pod. Slovo *liberálny* sa zase používa nie vo význame ‘slobodný’, ale ‘progresívny’, teda ‘proti tradícii’,²⁰ a to aj bez toho, aby bol tento prívlastok explicitne artikulovaný.

Používanie výrazu (*liberálny*) *fašizmus* je súčasťou širších kvalitatívnych jazykových zmien, pričom v tomto prípade nejde len o vysvetľovanie toho, ako jazykové zmeny (ne)fungujú, ale aj toho, čo je v základe používania výrazov. Čo sa daným výrazom chce vyjadriť a prečo v jazykovej komunikácii funguje bezproblémovo? Ako môže človek interpretovať výrok „Liberáli sú fašisti.“ bez toho, aby sa pozastavil nad nelogickosťou výroku? Odpoveďou je poznatok, že sa uvedený výraz môže vysvetľovať v najširšom slova zmysle, aký pragmatické používanie jazy-

²⁰ Analýzu rôznych významov výrazu liberál/liberálny porov. Soóky 2023.

ka v komunikácii umožňuje, a v základe jeho používania je princíp fiktívnej ekvivalencie, ktorá je základom metaforizácie: „Navodením sprievodnej fiktívnej ekvivalencie sa vytvára možnosť jazykového uchopenia entity ako nepravého rozšírenia extenzie jestvujúceho výrazu“ (Dolník 2013, s. 149). Fiktívna ekvivalencia funguje na základe prototypového fungovania jazykového významu, čím sa zároveň „vysvetľuje spôsob a form(a) jazykového uchopenia skutočnosti, existencie (utvárania) jazykových výrazov“ (ibid., s. 154). Ekvivalencia ako princíp funguje na podklade inferencie a je prejavom toho, že človek dokáže vykonávať mentálne aktivity vrátane kognitívneho dotvárania a pretvárania skutočnosti, kognitívneho manipulovania s realitou (porov. modálny operátor F – ibid., s. 130). Treba zdôrazniť, že toto zneužívanie jazyka politikmi je možné preto, že uvedené významy slov sú už používané a legitimizované v (dezinformačných) diskurzoch. Metaforické slovné spojenie (*liberálny*) *fašizmus* (s konotatívnym významom ‘autoritatívne, agresívne presadzovaná politika progresivizmu orientovaná proti tradíciám, proti pracujúcim ľuďom atď.’) funguje ako štandardizovaný jazykový prostriedok v dezinformačnej jazykovej komunikácii. Metaforické slovné spojenie je späté s princípom analógie, t. j. s porovnávaním a prirovnávaním (ibid., s. 390), čím sa nastavuje rámec, cez ktorý publikum má interpretovať informáciu obsiahnutú v texte ako celku, tzn. „Liberáli konajú/sú (ako) fašisti, lebo sú horší ako Kotleba“, „Liberáli sú (ako) fašisti, lebo chcú obmedzovať iný názor“ a pod.

2.2 Manipulácia v rovine sebaaprezentácie

Sebaaprezentácia v štylistickej rovine súvisí s uplatňovaním tzv. individuálneho štýlu, ktorý sa vo všeobecnosti uznáva napr. v umeleckej tvorbe. V iných typoch textov sa o existencii individuálneho štýlu stále diskutuje (Slančová a kol. 2023, s. 455), avšak komparáciou troch analyzovaných textov (agitačný prejav, status na sociálnej sieti, blog), ktoré majú jedného autora, možno pozorovať niekoľko spoločných vlastností, ktoré sú prejavom toho, že autor kladie dôraz nielen na to, čo hovorí/píše, ale tiež ako to hovorí/píše.

Koncepcie autorových textov sú pomerne premyslené a pri odhaľovaní individuálneho štýlu treba abstrahovať od toho, čo je pre daný štýl typické. Napr. agitačný prejav autora obsahuje všetky typické vlastnosti daného (funkčného) štýlu: uplatňujú sa v ňom prostriedky hovorených komunikátov (porov. Minářová 2010, s. 64 – 68) vrátane oslovenia, používania 1. os. pl., výpovede naznačujúce nasledujúci obsah či uplatnenie hovorových a knižných frazém (*Priatelja, musíme si povedať ďalšiu historickú pravdu. – Tá základná historická pravda našich dejín je, že...*), dokonca tiež použitie citátov, intertextovosti (... *začnime s vystaňovaním novodobých fašistov!*).²¹ Pre uvedený analyzovaný prejav je príznačné využívanie

²¹ Ide o narážku na známy telefonický pokyn Jána Goliana („Začnite s vystaňovaním!“), ktorý bol začiatkom Slovenského národného povstania v r. 1944. Dostupné na: <https://www.mosr.sk/zacnite-s-vystaňovanim/>.

obraznosti, napr. personifikácia (*fašizmus sa vracia*) či symbolizmus (*dúhové farby* ako symbol LGBTI+ komunity), zo stylistických figúr sa objavuje najmä anaforické opakovanie tzv. *historickej pravdy* či epifora (*Hanba! – Ďakujeme!!Spasiba!*). Rečník si dáva záležať na mimojazykových prvkoch (funkčné využívanie pauzy, intonácie, dôrazu).

Avšak to, čo je pre daný prejav príznakové, je najmä gestika rečníka v podobe zdvihnutej päste, ktorá má nielen expresívny, ale tiež manipulatívny význam. Seba-prezentáciou prostredníctvom opakovaného gesta (a iných rečových prejavov) sa „profiluje jeho identita. Podľa tohto obrazu ho (recipienti – pozn. J. R.) vnímajú, hodnotia, správajú sa k nemu, čiže je prijímaný v svojom sociálnom okolí“ (Dolník 2013, s. 400). Rovnako o tom môžeme uvažovať aj v jeho písomných textoch.

Pre konkrétne texty autora je príznačná expresivizácia v rôznych jazykových rovinách, a to s cieľom intenzifikácie výpovede a vplývania na emócie príjemcu, napr. zvolania (*Zločinci! – Hanba!*). V písomnej rovine majú tieto „zvolania“ podobný efekt ako jeho gesto zdvihnutej päste, sú prejavom akéhosi manierizmu autora napriek tomu, že deklaratívne sa k žiadnym (sociálne významným) gestám nepriznáva (*Bez veľkých gest a pózerstva, ktoré nikam nevedú*).

Typické pre autora sú tiež ostré urážky ideových oponentov (*LIBERÁLI SÚ VLASTNE KOTLEBOVI UŽITOČNÍ IDIOTI – Hovorím – idioti. – Keby si Kotleba všetkých týchto liberálnych idiotov, ktorí z neho robia martýra, platil, nevyzeralo by to inak. – No nie sú tí liberáli idioti, povedzte? – trtkovia z liberálnych kaviarní – No proste – trdielka.*), a to s cieľom patologizovať ich správanie či myslenie (*Je to politologicky možné, len ak ste pološialený liberál – Svet sa zbláznil. – Šialené na tom je, že Denník N rozhodnutia súdu nerešpektuje – Šialenstvá sa dejú aj v zahraničí. – Tým liberálom už komplet preskočilo.*). Toto patologizovanie mu totiž umožňuje ideových oponentov delegitimizovať, t. j. poukázať na ich neschopnosť vykonávať politickú funkciu, a zároveň mu vytvára priestor pre zaujatie pozície rozumného, racionálneho hlasu v politike (*Toto treba vysvetliť ľuďom a o to sa snažím. ... obyčajným zdravým rozumom.*).

Pomerne výraznou črtou porovnávaných textov je tiež tendencia zdôrazňovania osobného prežívania a skúsenosti, čím autor deklaruje svoje záujmy či nadhľad (*ku-kám, že už zo mňa slniečka zase šalejú – Mňa nezaujímá svet kaviarne, mňa zaujímajú ľudia na Slovensku. – Výborne sa na tom zabávam.*).

Sebaprezenačný aspekt komunikácie ďalej zahŕňa prezentovanie autorských postojov, v tomto prípade zameraných najmä na budovanie obrazu spoločného nepriateľa, ktorý funguje ako hlavný heteroakceptačný princíp (*Dneska tu máme liberálny fašizmus a musíme ho poraziť!*). Ukazuje sa, že hlavnou stratégiou autora v dosahovaní heteroakceptácie je hľadanie spoločného (názorového) základu s publikom, ktoré je založené na deklarovanom postoji k tzv. liberálnym fašistom. Tí v kontexte prehovorov aj v širšom sociálnom kontexte predstavujú takú veľkú hrozbu, že autor sa neobáva prejavovať pozitívny postoj voči iným totalitným režimom (*KOMUNISTOV SI HLBO-*

KO VÁŽIM A NIKDY SA ZA TO NEBUDEM HANBIŤ), čím volí taktiku prezentovania tzv. negatívnej tváre, ktorá je „odrazom sklonu k individuálnosti a k slobode konania“ (Dolník 2013, s. 402). Manipulácia v rovine sebareprezentácie je možná práve preto, že politici sa prispôsobujú jazyku publika, pričom rátajú s predpokladom, že ich jazykovokomunikačná činnosť môže byť úspešná len vtedy, keď bude založená na zrozumiteľnosti (pre príjemcu je výraz *liberálny fašista* zrozumiteľný) a akceptovaná, čo znamená, že je podriadená princípu heteroakceptácie (Dolník 2024).

2.3 Manipulácia v rovine vzťahu

Pod vplyvom technologických zmien a následných zmien v komunikácii politikov s potenciálnymi voličmi sa zmenil aj ich vzťah na bezprostrednejší a intenzívnejší. Človek je každý deň súčasťou politického diskurzu už v momente, keď si zapne sociálne siete. Uvedomujúc si tento posun sa aj komunikácia politikov mení smerom k osobnejšiemu prejavu zbavenému formálnosti.

Autori textov vstupujú do komunikácie s istou predstavou o recipientovi, ktorá sa premieta do spôsobu komunikácie s ním a tým utvára aj sociálny rozmer ich komunikácie. Instrumentalizáciou jazyka a jazykových prostriedkov, ktoré politici preberajú z diskurzov „alternatívnych“ médií, si zámerne vyberajú preferovanú skupinu voličov a (pred)definujú tým svoj vzťah k nim. Tento vzťah však musí byť založený na vzájomnom porozumení. Používaním výrazu *liberálny fašizmus* politik dáva najavo, že rozumie mentálnemu svetu publika. Zároveň sa však snaží vplyvať naňho tak, aby porozumenie v ďalších dialógoch nebolo narušené, napr. kontaktnými výrazmi (*Viete, povedzte mi, kedy (...) – Chápete? – Rozumiete?*), zdôrazňovaním vlastného či recipientovho myslenia a skúsenosti (*jednoducho z môjho pohľadu... – Ja vnímam jedine tento problém. – Ja som napríklad za to, ... – Ja si vážim úplne každého – Viem, o čom hovorím. – Tak to robili aj ľavicoví komunisti – spomeňte si*), prípadne sa poukazuje na všeobecnú, prirodzenú racionalitu človeka (*Každý jeden z mysliacich ľudí na Slovensku si uvedomuje... – Toto je jednoducho nemysliteľné*). Toto porozumenie sa však dosahuje manipulatívnym spôsobom, pretože naznačuje, že iná interpretácia ich výpovedí nie je racionálna. Vynucovanie si vzájomného porozumenia a budovanie obrazu nepriateľa definuje sociálny rozmer komunikačného vzťahu, ktorý imituje komunikáciu založenú na rešpektujúcom prístupe (*Rozumiete? Ja si vážim úplne každého... toho, kto má iný názor*), funkčne sa využíva imitácia ako základný princíp komunikácie.

Keďže sociálny rozmer vzťahu je definovaný sociálnym statusom politika k publiku, ktoré sa snaží osloviť, a tento vzťah je zo svojej podstaty nerovnomerný (asymetrický), je na politikovi, aby neutralizoval nerovnosť v prospech rešpektujúcej komunikácie (ako rovný s rovným). V záujme neutralizácie nerovnosti sa pred sociálny status kladú sociálne roly – politik vie byť zodpovedným otcom (*Malí zaspali, otvorím komp – občas treba vysvetliť veci, keď detičky zaspia*) a občanom (*Všetci tí, čo majú zlosť na systém – a ja patríam medzi nich – majú jedinú realistickú šancu*), členom

vzdelanostnej či kritickej verejnosti (*V knižkupectve Karlovej univerzity som narazil na novú knihu Ilony Švihlikovej a Petra Druláka, ktorej som spoluautorom. Vo svojej kapitole kritizujem neoliberálnu globalizáciu.*), ale tiež médiom (*Správa dňa – Denník N nerešpektuje rozhodnutie súdu.*). Autor sa v textoch dokáže štylizovať do pozície rôznych častí verejnosti, plynulo nimi „prechádzať“ a naplňať tým komunikačný zámer (t. j. vyjadrenie postoja „Liberáli sú fašisti“), tzn. vplývať na recipienta bez toho, aby si všimol, že autentická je len jediná pozícia, a to politická.

Manipulácia vo vzťahovom aspekte komunikácie (založená na vzájomnom porozumení a na spôsobe sebaaprezentácie expedienta) sa prejavuje ako zdôrazňovanie egalitného spôsobu komunikácie (s dôrazom na racionalitu na oboch stranách vzťahu) v záujme neutralizácie mocenského vzťahu hovoriaceho k recipientovi, tzn. že jeho komunikačná aktivita smeruje k zastieraniu faktu, že akákoľvek činnosť politika je vždy priorityne zameraná na získanie či udržiavanie (politickej) moci.

2.4 Manipulácia v rovine apelu

V apelatívnom aspekte komunikácie sa prejavuje samotná vôľa autora vplývať na recipienta v istom zmysle. Zámerom politickej komunikácie je v prvom rade ovplyvňovanie verejnej mienky, na čo poukazuje aj hojné využívanie direktívnych rečových aktov v kľúčových (napr. v začiatočných alebo záverečných) miestach textu, a to v podobe priamych rečových aktov (*Nebojme sa nahlas povedať historickú pravdu. – Podme konečne zvrátiť históriu a 30. 9. začneme s vystahovaním novodobých fašistov! – ZA SLOVENSKO BEZ LIBERÁLNEHO FAŠIZMU!*), alebo nepriamych rečových aktov stvárnených pomocou kondicionálu (*O to viac by ste mali byť na pozore a neveriť, neveriť ani slovo týmto vládnym predstaviteľom... – Orgány činné v trestnom konaní, vrátane generálneho prokurátora Čižnára, by sa už teraz z úradnej povinnosti mali zaoberať, či v predmetnom prípade išlo o trestné činy ohovárania a krivého obvinenia na Otca biskupa dobre organizovanou zločineckou skupinou.*). Takto umiestnené výpovede sa stávajú nositeľmi celkového komunikačného zámeru, a to bez ohľadu na to, v akom štýle je predchádzajúci či nasledujúci text sformovaný.

J. Habermas však upozorňuje, že v manipulovanej verejnosti sa miesto verejnej mienky môže vytvárať len určitá nálada pripravenosti verejne prejsť svoj súhlas, vytvára sa názorová klíma (Habermas 2000). Tá je upevňovaná opakovanými spôsobmi sociálne relevantnej komunikačnej činnosti politikov v rôznych situáciách. Vracia nás to k vecno-obsahovému aspektu komunikácie a k samotnému slovnému spojeniu *liberálny fašizmus*, ktoré slúži ako oporný bod v interpretáciách komunikátov. Osobitnú pozornosť si tiež žiada ďalší typ manipulácie, ktorá nastáva preberaním politických komunikátov „alternatívnymi“, resp. konšpiračnými médiami. Tie uvádzajú preberané komunikáty vlastnými titulkami, pričom je dôležité povedať, že titulky majú významný manipulatívny a persuasívny charakter (Molnárová 2020), ich funkciou je nastavenie perspektívy, cez ktorú je komunikát interpretovaný. Pri-

jemca, recipient má pred očami ten istý komunikát, ktorý by mal napr. na sociálnej sieti, no je možné, že pod vplyvom titulku bude pri interpretácii klásť dôraz na „vysvetľovaciu“ časť prejavu (príklady titulkov: *Liberálny fašizmus/diktatúra je vtedy, keď sa snažíte oslabovať ľudské práva pod rúškom liberalizmu*; – Milan Mazurek (REPUBLIKA): *Vláda ide vypínať nepohodlné weby a opozičné stránky*; – *Chcú odstrániť z internetu opozíciu*; – Harabin: *Toto je útok na kresťanov. Predstavitelia liberálneho fašizmu obvinia z niečoho, čo sa nedá dokázať ani vyvrátiť a Chautur nech sa vyvíja a hlavne nech Cirkev robí tak, ako si liberálni fašisti želajú*; – *Blaha čelí ďalším útokom slniečkárov za fotku s Uhríkom. Odpovedá: Fotku mám aj s Pročkom. Prečo by mala fotka dokazovať spoluprácu? Ako fašisti sa správajú práve liberáli.*). To, pravda, patrí k osobitnej komunikačnej stratégii médií, ktoré sú v tomto prípade akousi „predĺženou rukou“ politikov.²²

ZÁVER

Analyzované komunikáty politikov rozvíjajú tému (liberálneho) fašizmu, ktorý je (ako pojem) cieľom verejnej kritiky, avšak práve na pozadí pragmatického využívania slovného spojenia je možné odhaliť úspešnosť komunikačnej manipulácie zo strany politických autorít. Úspešnosť politickej komunikácie je zabezpečovaná celkovým štylistickým stvárnením textov, tzn. že pozornosť sa prioritne sústreďuje na spôsoby stvárnenia prejavu a vytváranie vhodných (interpretačných) podmienok na dosahovanie istého účinku. Cieľom príspevku bolo analyzovať spôsoby manipulácie v politickej komunikácii, ktorá sa rozvíja vo všetkých jej aspektoch: vo vecno-obsahovom, sebareprezentačnom, vzťahovom aj apelačnom.

Vo vecno-obsahovej rovine sa uplatňuje princíp fiktívnej ekvivalencie, ktorá je prejavom mentálnej manipulácie s realitou v zmysle rozširovania významu slova, čím sa stáva jednak znakom istých typov komunikátov, ale tiež súčasťou sebareprezentácie autorov. Autori, expedienti komunikátov pritom využívajú obraz spoločného nepriateľa ako solidarizačný moment v komunikácii s príjemcom. V spojení s imitáciou egalitnej komunikácie sa neutralizuje asymetrický, prioritne mocenský vzťah k príjemcom (publiku), čomu prispieva tiež manipulácia v oblasti sebareprezentácie (s využitím heteroakceptačného princípu), keď expedienti odkláňajú pozornosť od faktu, že ich autentickou pozíciou je politická pozícia a že ich komunikačná činnosť je zameraná na získavanie a udržiavanie moci. Komunikačná manipulácia je súčasťou strategickej činnosti orientovanej na ovplyvňovanie verejnej mienky, prípadne na vytváranie názorového nastavenia spoločnosti. Funkčne sa pritom využíva tzv. latentný apel (porov. Dolník 2013), zámer manipulovať logicky nie je explicitne artikulovaný.

²² Využívanie nových druhov médií a s tým súvisiacich štrukturálnych zmien v spoločnosti sa vysvetľuje v rámci pojmu mediatizácie (porov. Mergeš – Bočák 2023, s. 186).

Na tomto mieste vzniká otázka, aký má tento manipulatívny prístup v komunikácii politikov vplyv na spoločenskú, resp. verejnú komunikáciu vo všeobecnosti. V propagande sa totiž ráta s istou mierou manipulácie, no dôležité je, že takto strategicky nastavená komunikácia otvára priestor na inštrumentalizovanie dezinformačnej jazykovej komunikácie. Politické autority sú v súčasnosti úspešnými aktérmi v dezinformačnej jazykovej komunikácii už len tým, že preberajú (štylisticky príznakové) jazykové prostriedky, čím sa verejná komunikácia deformuje v prospech legitimizácie dezinformačných diskurzov.

Bibliografia

DOLNÍK, Juraj (2013): *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 432 s.

DOLNÍK, Juraj (2024): K explanácii jazykového štýlu. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 75, č. 1, s. 5 – 18.

Európska komisia (2024). *Slovník odcudzených slov*. 25 s. Dostupné na: [https://slovakia.representation.ec.europa.eu/system/files/2023-11/004_23_EURKO_Slovník_odcudzenych_slov%20\(2\).pdf](https://slovakia.representation.ec.europa.eu/system/files/2023-11/004_23_EURKO_Slovník_odcudzenych_slov%20(2).pdf) [cit. 13. 1. 2025].

HABERMAS, Jürgen (2000): Strukturální přeměna veřejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti. In: *Morální a politická filosofie*, sv. 8. Prekl. A. Bakešová – J. Velek. Praha: Filosofia. 424 s.

HABERMAS, Jürgen (2011): *Teória jazyka a východiská sociálnych vied. Úvodné štúdie a dodatky k teórii komunikatívneho konania*. Prekl. I. Hanzel. Bratislava: Kalligram. 672 s.

HARRÉ, Rom (1985): Persuasion and Manipulation. In: T. van Dijk (ed.): *Discourse and Communication. New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. New York: De Gruyter, s. 126 – 142.

HOFFMANNOVÁ, Jana (1997): *Stylistika a...* Praha: Trizonia. 200 s.

KRUPA, Viktor (2000): O používání a zneužívání jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 51, č. 1, s. 7 – 15.

MERGEŠ, Jozef – BOČÁK, Michal (2023): Politická komunikačná sféra. In: Slančová, Daniela a kol.: *Úvod do štúdia interaktívnej stylistiky II*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 176 – 186.

MIKO, František (1970): *Text a štýl*. Bratislava: Smena. 167 s.

MINÁŘOVÁ, Eva (2010): *Stylistika češtiny*. Brno: Masarykova univerzita – Pedagogická fakulta. 84 s.

MISTRÍK, Jozef (1985): *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 584 s.

MOLNÁROVÁ, Patrícia (2020): Ideologicko-persuázívne prejavy v publicistických tituloch denníka Pravda v 60. rokoch. In: *Slovenská reč*, roč. 85, č. 2, s. 191 – 211.

NEWMAN, Saul – CONRAD, Maximilian (eds.) (2024): *Post-Truth Populism. A New Political Paradigm*. Palgrave Macmillan. 348 s. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-64178-7>.

ODALOŠ, Pavol a kol. (2017): *Manipulačno-komunikačné a persuzívno-komunikačné koncepcie*. Banská Bystrica: Belianum. 204 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena (2018): *Interakčná štylistika*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 208 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga – KAZHARNOVICH, Maryna (2020): Nové výzvy štylistike mediálneho komunikátu digitálnej éry. Téma koronavírusu vo verejných interakciách Slovákov. In: J. Pekarovičová – M. Vojtech (eds.): *Studia Academica Slovaca 49*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 177 – 196.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena – KAZHARNOVICH, Maryna (2023): *Sociálna inklúzia a používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 208 s.

PAVLOVIČ, Jozef (2011): *Prednášky zo štylistiky slovenčiny*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave – Pedagogická fakulta. 190 s.

SLANČOVÁ, Daniela a kol. (2022): *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (I)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 479 s.

SOÓKY, Roman (2023): How (un)freedom is Being Developed: The Linguistic World of One Political Party in Slovakia Concerning Liberalism. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 73, č. 3, s. 329 – 353.

Slovníkové zdroje

Slovník súčasného slovenského jazyka M – N (2015). Ved. red. A. Jarošová. Heslo **manipulácia** [heslo]. In: Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=manipul%C3%A1cia&s=exact&c=O786&cs=&d=sssj#> [cit. 13. 1. 2025].

Internetové zdroje

BLAHA, Ľuboš: *Blaha čelí ďalším útokom snliečkárov za fotku s Uhrikom. Odpovedá: Fotku mám aj s Pročkom. Prečo by mala fotka dokazovať spoluprácu? Ako fašisti sa správajú práve liberáli*. Davdva.sk, 18. 1. 2020. Dostupné na: <https://davidva.sk/blaha-celi-dal-sim-utokom-slnieckarov-za-fotku-s-uhrikom-odpoveda-fotku-mam-aj-s-prockom-preco-by-mala-fotka-dokazovat-spolupracu-ako-fasisti-sa-spravaju-prave-liberali/> [cit. 13. 1. 2025].

BLAHA, Ľuboš: *Liberáli sa správajú ako fašisti*. Extraplus.sk, 9. 12. 2024. Dostupné na: <https://www.extraplus.sk/clanok/blaha-liberali-sa-spravaju-ako-fasisti> [cit. 13. 1. 2025].

Blaha o liberálnom fašizme. Mojevideo.sk, 1. 9. 2023. Dostupné na: https://www.mojevideo.sk/video/3cdbe/blaha_o_liberalnom_fasizme.html [cit. 13. 1. 2025].

FTÁČKOVÁ, Nicolette: *Liberálny fašista je nezmysel. Politologička Malová vysvetlila, čo znamená extrémista či radikál*. Ta3.com, 22. 10. 2022. Dostupné na: <https://www.ta3.com/clanok/248095/liberalny-fasista-je-nezmysel-politologicka-malova-vysvetlila-co-znamenaa-extremista-ci-radikal> [cit. 13. 1. 2025].

HARABIN, Štefan: *Toto je útok na kresťanov. Predstavitelia liberálneho fašizmu obviňujú z niečoho, čo sa nedá dokázať ani vyvrátiť a Chautur nech sa vyvíja a hlavne nech Cirkev robí tak, ako si liberálni fašisti želajú*. Hlavnespravy.sk, 22. 9. 2018. Dostupné na: <https://www.hlavnespravy.sk/harabin-toto-je-utok-na-krestanov-predstavitelia-liberalneho-fasizmu-obvinia-z-niecoho-co-sa-neda-dokazat-ani-vyvratit-chautur-nech-sa-vyvinuje-hlavne-nech-cirkev-robi-tak-ako-si-liberalni-fas/1527452> [cit. 13. 1. 2025].

HAVRAN, Michal: *Jazyk musíme chrániť pred Blahom, Tarabom, Harabinom*. Sme.sk, 6. 10. 2021. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/22757210/jazyk-musime-chranit-pred-blahom-tarabom-harabinom.html> [cit. 13. 1. 2025].

Liberálny fašizmus/diktatúra je vtedy, keď sa snažíte oslabovať ľudské práva pod rúškom liberalizmu. Youtube.com, 4. 6. 2024. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=nwWA8WysfI> [cit. 13. 1. 2025].

Konšpiratori.sk: Dostupné na: <https://konspiratori.sk/> [cit. 13. 1. 2025].

KRAMPLOVÁ, Dagmar: *Ďalší atentát len potvrdzuje, že liberalizmus je reinkarnovaný fašizmus*. sns.sk, 24. 7. 2024. Dostupné na: <https://www.sns.sk/dalsi-atentat-len-potvrduje-ze-liberalizmus-je-reinkarnovany-fasizmus/> [cit. 13. 1. 2025].

KYSEL, Tomáš: *Prečo je úplný nezmysel, keď vám Blaha či Harabin nadávajú do liberálnych fašistov*. Aktuality.sk, 9. 10. 2019. Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/730630/preco-je-uplny-nezmysel-ke-d-vam-blaha-ci-harabin-nadavaju-do-liberalnych-fasistov/> [cit. 13. 1. 2025].

Ministerstvo obrany Slovenskej republiky: *Začnite s vystahovaním*. Dostupné na: <https://www.mosr.sk/zacnite-s-vystahovanim/> [cit. 13. 1. 2025].